

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoretical Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 01.11.2022

Kabul Tarihi – Accepted: 26.12.2022

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tatlıcıoğlu, O. (2022). Çocuk Refahı Alanında Yeni Bir Yaklaşım: Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı ve Göstergeleri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 22 (2), 143-166.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1197536>

ÇOCUK REFAHI ALANINDA YENİ BİR YAKLAŞIM: ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ YAKLAŞIMI VE GÖSTERGELERİ

Oktay TATLİCİOĞLU¹

ÖZET

Çocuk refahı alanında son dönem yaygınlaşan yaklaşımlardan biri çocuğun iyi olma hali yaklaşımıdır. Çocuğa yönelik yaklaşımda çocuğun hayatta tutulmasından (bunu da ihmal etmeden) çocuğun iyi olma halinin korunması ve artırılmasına yönelik bir değişim yaşanmaktadır. Bu çalışmada çocuğun iyi olma hali yaklaşımının tarihsel gelişimi ve bu gelişimde etkili olan parametreler ve gösterge örnekleri üzerine kavramsal bir tartışma yürütülmesi amaçlanmıştır. Çocuğun iyi olma hali yaklaşımının ortaya çıkmasında sosyal gösterge hareketi, ekolojik yaklaşım, modern çocukluk paradigması, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve yapabilirlik yaklaşımlarının etkisi söz konusudur. Bu çalışmada çocuğun iyi olma hali yaklaşımının gelişim süreci anlatıldıktan sonra bazı gösterge örnekleri detaylı olarak ele alınarak gösterge alanları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Ele alınan çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarında gözlem birimi olarak çocukların görüşlerine yer verildiği (çocuğun

¹ Dr. Arş. Gör, Dicle Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-1652-797X, e-posta: oktay.tatlicioglu@dicle.edu.tr

yaşamı hakkında fikirlerinin alınması) ve çocuğu çevresiyle beraber ele aldığı bir yaklaşım söz konudur. Göstergelerde dikkat çeken bir diğer konu ise ailenin sahip olduğu olanakların yanında çocukların sahip olduğu imkanlara da odaklanılmış olmasıdır (yapabilirlik yaklaşımı). Göstergelerde ekonomik durum, sağlık, eğitim, risk ve güvenlik, sosyal ilişkiler ve katılımın ortak alanlar olarak ele alınmaktadır. Yakın tarihli gösterge çalışmalarında öznel iyi olma boyutuna daha fazla önem verildiği görülmektedir. Yeni yapılacak gösterge çalışmalarına, ihmal edilen farklı dezavantajlı çocukların yaşam koşullarına ilişkin göstergelerin de dahil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, iyi olma, çocuğun iyi olma hali, sosyal gösterge

A NEW APPROACH TO CHILD WELFARE: CHILD WELL-BEING APPROACH AND INDICATORS

ABSTRACT

One of the recent widespread approaches in the field of child welfare is the child well-being approach. There has been a shift in the approach from keeping children alive (without neglecting this) to protecting and enhancing child well-being. This study aims to conduct a conceptual discussion on the historical development of the child well-being approach and the parameters and indicators that are effective in this development. Social indicator movement, ecological approach, modern childhood paradigm, Convention on the Rights of the Child, and capability approaches are influential in the emergence of the child well-being approach. In this study, after explaining the development process of the child well-being approach, some examples of indicators are discussed in detail. This study also addressed indicators and their relevance to child wellbeing. In the child well-being indicator studies, there is an approach that includes the views of children as the unit of observation (taking their opinions about the child's life) and addresses the child together with his/her environment. Another noteworthy issue in the indicators is the focus on children's opportunities in addition to the opportunities that families have (capability approach). The indicators address economic status, health, education, risk and safety, social relations, and participation as common areas. In recent indicator studies, more attention paid to the subjective well-being dimension. In future indicator studies, it is

recommended to include indicators on the living conditions of disadvantaged and neglected children.

Keywords: Child, well-being, child well-being, social indication

GİRİŞ

İyi olma (well-being) kavramı sözlüklerde esenlik, mutluluk, sağlıklı olma, arzu edilen bir durum gibi anlamlara gelmektedir. İyi olma hem öznel duygusal deneyimleri hem de yaşamsal koşulları kapsamaktadır. Ben Arieh vd. (2014), internette “iyi olma hali ve çocuklar” anahtar kelimesi taratınca “*maddi iyi olma, duygusal iyi olma, aileler ve iyi olma, çocuk bakımı ve iyi olma, sağlık ve iyi olma, iyi olma ile ilişkili olarak sosyal sermaye, istenmeyen gebelik ve iyi olma, hastalık ve iyi olma*” temalı makale başlıklarına erişmişlerdir. İnternet taramasından ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında iyi olma kavramının hem çok boyutlu hem de yaşamın tüm yönlerini kapsayan niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü Anayasa’sında (DSÖ, 2006) sağlık şöyle tanımlanmıştır: “*Sağlık, sadece hastalığın ya da engelin olmaması değil fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyi olma hali demektir.*” Bu tanımda vurgulandığı gibi fiziksel, zihinsel, sosyal ve diğer yaşamsal yönleriyle kişinin durumunda tatmin olması ve hastalığının olmaması anlamları çıkarılabilir.

Çoğu sosyal bilim kavramında olduğu gibi çocuğun iyi olma hali kavramı için de araştırmacı ve bilim insanlarının ittifak ettiği bir tanım söz konusu değildir. Pollard ve Lee (2002) yaptıkları sistematik derlemede iyi olma hali tanımlarında ortaya çıkan ortak tema zihinsel/psikolojik, fiziksel ve sosyal boyutları kapsayan bütüncül bir yaklaşımın vurgulandığı ortaya çıkmıştır. Çocuğun iyi olma hali çocuğun yaşamındaki çeşitli alanlara göre oluşturulan göstergeler aracılığıyla çocukların yaşam kalitesini belirlemeye ve bunun sonucunda politika önerileriyle yaşam kalitelerini arttırmayı amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir.

Geleneksel yaklaşımda çocuklarla ilgili yetersizlikler, eksiklikler ve sorunlar araştırma ve politika konusu yapılmaktadır. Çocuğun iyi olma hali yaklaşımında ise çocukların güçlü yönlerine, sahip olduklarına ve yeteneklerine odaklanarak gelişimlerinin belirleyicilerini tespit etmek amaçlanmaktadır (Pollard ve Lee, 2002). Çocuğun iyi olma hali yaklaşımına göre çocuk sadece geleceğe hazırlanması gereken bir yetişkin adayı olarak görülmemeli, çocuğun mevcut durumdaki iyilik haline de odaklanılmalıdır.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı sadece sorun yaşayan çocukları değil, bütün çocukları kapsayan bir politikaya dayanmaktadır. Çocukların mevcut durumlarının belirlenmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması için nelerin yapılması gerektiği de çocuk refah politikalarının cevap vermesi gereken konulardandır.

Çocuğun iyi olma hali araştırmaları uluslararası ve ulusal ölçeklerde yaygınlaşmaktadır. Bu konudaki çalışmalar her ne kadar artıyor olsa da bu çalışmalarda çocukların iyi olma haline ilişkin en doğru gösterge/bilginin ne olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir. Literatürde çocuğun iyi olma hali araştırmalarına bakıldığında yaklaşık olarak elli yıldır gösterge çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Türkiye'deki araştırmacıların çocuğun iyi olma hali göstergeleriyle tanışması ise henüz yeni bir girişim olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın ilk bölümünde çocuğun iyi olma hali kavramının tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Ardından çocuğun iyi olma hali göstergeleri üzerine yapılmış bazı çalışmaların sonuçları hakkında tartışma yürütülmüştür.

1. ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ

İyi olma yukarıda da aktarıldığı üzere memnuniyeti ve esenliği ifade etmektedir. Çocuğun iyi olma hali ile iyi olma hali arasında kapsam farklılığı vardır. İyi olma halinde bakım verenle bireysel deneyimler söz konusu olmaktadırken çocuğun iyi olma hali yaklaşımında hem bireysel hem de sosyal politikalar ve refah devleti gibi makro politikalar da kapsama dahil olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun iyi olma hali çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı çocuğun yaşam kalitesinin tespit edilmesi ve artırılmasını amaçlamaktadır. Yaşam kalitesinin ölçülmesinde eğitim, sağlık, maddi durum, çevre, sosyal ilişkiler, riskler, sosyal güvence gibi alanlara ilişkin nesnel ve öznel göstergeler söz konusudur. Bu göstergelerin oluşturulmasında 1960 yılındaki sosyal gösterge hareketi gibi gelişmeler etkili olmuştur. Bu bölümde çocuğun iyi olma hali yaklaşımının gelişiminde etkili olan metodolojik, normatif ve teorik gelişmeler ele alınmıştır.

1.1. Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımının Gelişiminde Etkili Olan Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler ve bilgi kaynakları çocukların yaşamlarını daha yakından görme imkânı tanımaktadır. Çocukların iyi olma hali hakkındaki teoriler ve normlar bu yeni gelişmelere göre şekillenmekte ve yeni göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuğun iyi olma hali gösterge hareketinin hız kazanmasında teknik ve metodolojik bazı gelişmeler etkili olmuştur. Bu noktada metodolojik bir gelişme olarak kabul edilen

sosyal gösterge hareketinin ortaya çıkması çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarına olan ilgiyi arttırmıştır. Bu bölümde sosyal gösterge hareketi ve çocuğun iyi olma hali göstergelerinin oluşturulma süreci ele alınmaktadır.

1.1.1. Metodolojik Bir Gelişime Olarak Sosyal Gösterge Hareketi

Sosyal göstergeleri geliştirmek ve kullanmak, sosyal politikaları planlamak-yönlendirmek ve sosyal hizmet modelleri inşa etmek için kullanışlı veriler sağlamaktadır. Sosyal göstergeler sayesinde toplumun farklı kesimleri hakkında bilgi edinmek ve yeni bilgi türleri geliştirmek, politika yapıcılara toplumsal değişimi nicelleştirerek anlatmak mümkün hale gelmiştir. Sosyal göstergeler sosyal süreçleri ve sorunları tanımlamada yardımcı olurken aynı zamanda kamusal bilincin artmasına da katkıda bulunmaktadır.

Kamu yöneticileri ve sosyal bilimciler, sosyal sorunların ölçülmesinde ve planlanmasında kullanılmak üzere sosyal göstergelere ihtiyaç duymaktadır. 1968 yılında Sheldon ve Moore tarafından Sosyal Değişimin Göstergeleri: Kavramlar ve Ölçümler (Indicators of Social Change: Concepts and Measurements) adında nesnel ölçümlerin kavramsallaştırılması, mevcut verilerin gözden geçirilmesi, nüfus gruplarına göre açıklayıcı veri analizi ve raporlamaların nasıl yapılabileceği anlatan bir kitap yayımlanmıştır.

Çocuk refahı alanının nesnel ölçütlerle değerlendirilmesinde sosyal gösterge hareketi etkili olmuştur. Sosyal pek çok olguda olduğu gibi aile ve çocukların mevcut durumunu tespit etmede ve değişimi izlemede veriler önem arz etmektedir. Toplumsal değişimleri ve yönelimleri izlemek için istatistiksel göstergelerin kullanılması 1930'lu yıllara dayanır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), ülke genelindeki sosyal yönelimleri izlemek için "Birleşik Devletlerde Sosyal Eğilimler" (Social Trends in the United States) raporu yayımlanmıştır (Zill, Sigal ve Brim, 1982; akt. Ben-Arieh, 2010). Çocuğun iyi olma haline dair göstergelerin geliştirilmesine yol açan asıl gelişme 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Sosyal Göstergeler Hareketi (Social Indicator Movement) olmuştur.

Çocuğun iyi oluşu bağlamında bilinen ilk rapordan biri olan "Çocuğun Durumu" (State of Child) raporunun 1940 yılında yayımlandığı görülmektedir (Ben-Arieh, 2010a, s. 2). Temel gelişme 1960'larda sosyal olayların analizini ve değerlendirmelerinde kullanılan sosyal göstergelerin gelişmesi olmuştur. Sosyal gösterge hareketine yönelik artan ilgi aracılığıyla çocuğun iyi olma hali göstergelerini belirleme çalışmaları da hız kazanmıştır. Sosyal göstergeler kavramının kullanılması, Bauer'in (1966) yazdığı

“Sosyal Göstergeler” kitabıyla yaygınlık kazanmıştır. Bauer, sosyal göstergelerin toplumsal değişimlerin izlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılmasını vurgulamaktaydı. Çocuk refahı alanında ilk sosyal gösterge raporu 1979 yılında UNICEF tarafından yayımlanmış olan “Dünya Çocukların Durumu” (State of the World’s Children) raporudur. Bu rapor çocukların gelişimlerinin ve yaşam koşullarının izlenilmesi gerektiğini hakkında küresel ölçekte bir farkındalık yaratmıştır (Ben-Arieh, 2010a, s. 3). Daha sonraki yıllarda çocukların durumunu nicel verilerle açıklamaya çalışan yerel ve ulusal pek çok çalışma yapılmıştır. Çocuğun iyi olma hali göstergeleri hem yaşam kalitesi hakkında fikir vermiş hem de değişen politika ve sosyodemografik eğilimlerin çocuğa etkisini anlaşılmasını sağlamıştır (Zill, Sigal, & Brim, 1983).

Çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarında önemli gelişmelerden biri 1972 yılında Campbell ve Converse beklentiler ve yaşam memnuniyeti gibi öznel yaşam kalitesine dair göstergeler geliştirmiş olmalarıdır. Bir başka gelişme ise 1975 yılında Çocuk Gelişim Vakfı’ndan (Foundation for Child Development) Brim (1975) and Zill (Zill and Brim, 1975) tarafından yapılan çağrıda bugün oldukça yaygın olan ancak kendi zamanın ötesinde talep ve önerilerde (araştırmalarda çocukların görüşlerini almak, zaman serili veriler toplamak gibi) bulunmuşlardır. Brim (1975) ve Zill’in (1975) çağrısında çocukların yaşamlarını ekolojik bağlamla ve farklı boyutlarıyla (eğitim, sağlık, beslenme vb.) ele alan kapsamlı sosyal göstergelere ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çağrıda ekonomi, kültür, toplumsal normlar ve hukuki normlar gibi çocuklarla ilgili makro-yapısal etkilerin ele alındığı araştırmalara ek olarak çocukların kendileri hakkında konuştukları (memnuniyet, korku, beklenti) ve sosyal ve duygusal öznel iyi oluş ölçümleri üzerine araştırmalar yapılması konusunda önerilerde bulunulmuştur. Zill ve Brim (1975) “Çocukluk Dönemi Sosyal Göstergeleri” başlıklı, çocukları ve ailelerinin yaşam kalitesini ölçen 7 alana ayrılmış bir anket formuyla Ulusal Çocuk Anketi hazırlamışlardır. Brim’in (1975) önemli bir diğer katkısı ise çocuk gelişimi üzerinde etkili olan aile, okul, arkadaşlık grupları gibi ekolojik bağlamın çocuğun iyi olma göstergelerine eklenmesi gerektiği vurgulamasıdır. Ekolojik bağlama dikkat çeken bir başka çalışma da Kogan ve Jenkins tarafından (1974) geliştirilen “Disorganized Poverty” (Örgütsüz Yoksulluk) ya da kısa adıyla DIPOV endeksidir. Bu endekste nüfus sayımı ve ulusal sağlık verilerine dayanarak çocukların fiziksel sağlığı ile sosyal, duygusal ve bilişsel işlevlerine ilişkin göstergelere yer verilmiştir (akt, Lippman, 2005).

Çocuklara özgü göstergelerin (ailelerden bağımsız olarak) hazırlanması ÇHS'nin 1989 yılında kabul edilmesi ile ivme kazanmıştır. Çocukların yaşam koşullarını ve karşı karşıya oldukları fırsat ve riskleri ortaya koyarak çocuklara yönelik daha kapsayıcı ve etkili politikaların geliştirme çabaları artmıştır. Çocukların haklarının korunması ve refahlarının artırılması için çocuklar için uygun sosyal göstergeler geliştirilerek iyi olma halinin ölçümünü ve takibini yapmak kolaylaşmıştır (Ben-Arieh, Kaufman, Andrews, Arlene Bowers, George, Lee, & Aber, 2001, s. 6).

Çocukların iyi olma hallerini ölçmek ve izlemek, politikacılar için veri üretmek, hesap verilebilirliği teşvik etmek, başarılarını göstermek, siyasi vaatlerini yerine getirmesinde bir baskı aracı olarak kullanılmak gibi faydalar sağlamaktadır.

Çocukların gelişimini desteklemek ve çocukları riskli durumlar karşısından korumak için planlanan hizmet ve politikalarda gösterge verilerine olan ihtiyaç yadsınamaz. İyi bir planlama ancak bilimsel verilere dayalı ihtiyaç analiziyle mümkün olabilir. Çocuğun iyi olma hali göstergeleri politika yapıcılar için önemli veri setleri sağlamaktadır. Planlama süreci için gerekli görülen çocuğa dair sosyal göstergeler, aynı zamanda uygulanan politikaların değerlendirilmesine de (amaçlara ulaşıp ulaşılmadığına) imkan vermektedir. Çocuğu iyi olma hali göstergeleri çocuk refahı alanında çalışan akademisyenlere, sivil toplum kuruluşu temsilcilerine, politika yapıcılara, çocuk hakları savunucularına çocukların iyi olma halini takip etme, izleme ve yöneticilere baskı yapma imkanı tanımaktadır (Ben-Arieh, 2010b). Dolayısıyla çocuğun iyi olma göstergeleri hesap verebilirliği sağlamakta olduğu için çocuk refahı alanında çalışan uzmanların daha iyi politikalar talep etme noktasında elini güçlendirmektedir. Ayrıca çocukların iyi olma hali hakkında üretilen istatistiksel veriler sıkça atıf yapılan referanslardandır. Örneğin; “ ... kadar çocuk yatağa aç girmektedir” ya da “... kadar çocuğun internet erişimi yoktur” gibi istatistiklerle güçlendirilmiş bilgiler konuyu daha anlaşılır kıldığı için politikacılar, bilim insanları ve medya tarafından sıkça kullanılmaktadır.

1.2. Normatif ve Teorik Gelişmeler

Hem çocuk refahına hem de çocuğun iyi olma hali gösterge hareketine önemli katkıları olan bazı normatif ve teorik yaklaşımlar da söz konusudur. Bunlar (Ben-Arieh, 2010a, s. 10); 1) Ekolojik çocuk gelişim teorileri, 2) Normatif çocuk hakları kavramı, 3) Değişen çocukluk sosyolojisi ve 4) Yapabilirlik yaklaşımıdır. Bu başlık altında sırasıyla normatif ve teorik yaklaşımlar ele alınmıştır.

2.2.1 Ekolojik çocuk gelişimi teorileri

Ekolojik sistem teorisi bireysel gelişimin ötesine geçerek çocuğu çevreleyen faktörlerin (sistemlerin) çocuk üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bronfenbrenner ve Morris (1998) tarafından geliştirilen biyoekolojik insan gelişim modeli, çocukların gelişim kapasitesini etkileyen ve iç içe geçmiş sistemleri tanımlamıştır. Bronfenbrenner ve Morris'e göre çocuğu çevreleyen mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem olmak üzere dört sistem vardır. Çocuğun etkileşim içinde olduğu sistemler doğrudan dolaylıya doğru (mikrosistemden makrosisteme doğru) genişlemektedir. Mikrosistem yakın çevrede bulunan anne-baba, kardeşler, öğretmen gibi yakın temas içinde olunan sistemleri kapsamaktadır. Bu ilişkiler çift yönlüdür yani çocuk çevresinden etkilendiği gibi çevresindeki sistemleri de etkileyebilmektedir. Mikrosistem içindeki ilişkiler çocuğun gelişimini destekleme noktasında çok önemlidir. Çocuk ile ebeveynleri arasında kurulan güçlü ve doyurucu ilişkilerin çocuk üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir.

Mikrosistem içinde farklı yapıların birbiriyle olan ilişkileri ise mezosistemleri oluşturmaktadır. Örneğin aile ile okul arasındaki ilişki mezosistem kapsamındadır. Bir üst halkada ise ekzosistem yer alır. Ekzosistemde çocuğun yaşadığı toplumdaki sosyal ağlar, yerel toplumsal koşulları, hizmetlere erişim, ebeveynlerin iş ilişkileri yer alır. Bu ilişkiler mikrosistemdeki ilişkileri etkileyerek çocuğa dolaylı etkilerde bulunabilir. Örneğin ebeveynlerden birinin işiyle ilgili yaşadığı sorunların çocuğa etkisi. Makrosistemde ise politikalar, kültürel yapılar-kalıplar, genel olarak ülkenin ekonomik durumu ve küresel ölçekli gelişmeler etkili olmaktadır. Bu dört sistem arasındaki ilişkiler birbirine bağlıdır ve dinamik bir yapıya sahiptir. Sistemler arasındaki ilişkilerin niteliği çocuğun gelişimine olan etkisinin yönü (olumlu ya da olumsuz) üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Farklı düzeylerdeki ilişkiler çeşitli sonuçlarla birlikte ele alındığında görülmektedir ki, ekolojik perspektifin çocuk göstergeleri hareketi ve gelişimi üzerinde büyük etkisi olmuştur (Bradshaw, Hoelscher, & Richardson, 2007). Çocuğun yaşam koşulları, yaşam kalitesi ve memnuniyeti çocuğu çevreleyen sistemlerin niteliğiyle ilişkilidir.

2.2.2. Normatif çocuk hakları kavramı

Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında imzaya sunulan ÇHS çocuğun iyi olma hali göstergeleri bağlamında temel normatif metinlerden birisidir. ÇHS ile çocuk hakları,

insan hakları söyleminin merkezine yerleşmiştir. Sözleşmeye Somali, Güney Sudan ve Amerika Birleşik Devletleri hariç bütün ülkeler taraf olmuştur. ÇHS'nin hazırlanmasından çok kısa bir süre sonra 194 ülkenin taraf olduğu ve en geniş çapta onaylanan insan hakları sözleşmesidir. ÇHS ülkelerin tamamına yakının imzaladığı bir belge olması çocuk haklarını küresel bir konu haline getirmiştir. ÇHS belgesinde çocuk hakları tanımlanmış ve çocuğun yaşam durumuna ve iyilik haline dikkat çekilmiştir. ÇHS çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması, çocuğun yüksek yararının korunması, çocuğu ilgilendiren konularda çocuğun katılımını sağlamak gibi çocuk refahı açısından önemli vurgulara sahiptir. Ayrıca sözleşmeyle beraber çocuğun, sadece gelecekteki refahı değil bugünkü mevcut refahı da önem kazanmaya başlamıştır. Çocuğun iyi olma hali göstergelerinin anlaşılmasında ÇHS normatif bir çerçeve ortaya koymaktadır. ÇHS'nin özellikle ayrımcılık yapmama (md. 2), çocuğun yüksek yararı (md. 3), hayatta kalma ve gelişme (md. 6) ve çocuğun görüşlerine saygı duyma (md.12) maddeleri, çocuğun iyi olma halinin kavramsallaştırılmasında ve göstergelerin oluşturulmasında mihenk taşı görevi görmektedir.

Çocuğun iyi olma hali göstergeleri açısından ÇHS önemli eşik olmasına rağmen çocuğun kendi yaşam koşulları hakkında görüş belirtmesi güvenilirlik açısından bilim camiasında mesafeyle karşılanmıştır. Bazı araştırmacılara göre çocuk hakkında bilgi toplarken çocuğun öznel görüşlerini almak yerine çocuğun velisi ya da vasisi ile görüşülmelidir (Ben-Arieh, 2005b; Land, Lamb, & Mustillo, 2001). Bu yaklaşım çocuğun yaşam koşullarına ilişkin yetişkin bakış açısının hâkim olduğunu göstermektedir. Çocukların toplumda eşit vatandaşlar olarak görülüp kendi yaşam kaliteleri hakkında görüş bildirmeleri ve bu sürece katılabilmeleri, çocuğun iyi olma hali yaklaşımının temel vurgularından biridir.

2.2.3. Modern Çocukluk Paradigması

Literatürde çocukluğun ayrı bir sosyal sınıf ya da grup olarak tanımlanması görece yeni sayılmaktadır. Çocukluk, kavramsal olarak modern bir fenomendir ve toplumsal olarak inşa edilmiştir. Bu konudaki öncü araştırmacılarından olan Aries (1962) çocukların uzun yıllar küçük yetişkinler olarak görüldüğünü ve Avrupa Ortaçağ toplumlarında çocukluğun ayrı bir gelişim dönemi olarak kabul edilmediğini öne sürmektedir. Postman (1994, ss. 33–52) da çocukluk kavramının uzun yıllar boyunca dillendirilmediğini, ancak yetişkinlik paradigmasının ortaya çıkmasıyla birlikte çocukluk fikrinin de var olduğunu belirtmiştir. Yetişkinlik paradigmasının oluşmasında matbaanın

yayınlaşmasıyla yetişkinlerin enformasyon şeklinin değişmesi neden olmuştur. Matbaa ile birlikte artan kitap sayısı ile okuryazarlık da artmış ve okuryazar olan yetişkinlerin bilgi kaynakları okuryazar olmayan çocuklarıkinden farklılaşmıştır. Bugünkü modern çocukluk paradigması Rönesans ve Aydınlanma döneminde (18. yy) burjuva ailelerinde başlamış olan sürecin yansımasıdır. Aydınlanma döneminde çocuklar burjuva kültürünün yeniden üretim nesnesi olarak görülmüş ve çocuk eğitimi önemli bir hale gelmiştir. İnal (2007: s.17-18) da çocukluk paradigmasının ortaya çıkmasında burjuva ve bilimin öneminden bahsetmektedir. Çocukların ileriki yıllarda başarılı ve saygın bireyler olabilmeleri için eğitime değer verilmiştir. Yine 18. yüzyıl burjuva ailelerinde özellikle annelerin çocuklarla kurduğu duygusal bağ ve çocuklara özel ilgi göstermeleri çocuklarla ilişkilerin yeniden kurulduğu bir dönem olmuştur. Aydınlanma döneminde çocukluk fark edilmiş ve çocuklara özgü kıyafet ve oyuncaklar üretilmeye başlanmıştır (Aries, 1962).

Kavramsal olarak çocukluk fikri yirminci yüzyılda tartışılmıştır. Esas itibariyle modern çocukluk paradigması, çocukların yetişkinlerden ayrı bir kategori ya da grup olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasında bu paradigmanın etkisi olmuştur. Modern çocukluk paradigmasının inşa olmasından bu yana çocukluk söyleminde hala özne sorunu olduğu görülmektedir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 20092: ss. 98-101). Bugün bile çocukluk söyleminde çocuğu odağa alan ve katılımını destekleyen bir söylem güçlü değildir. Öte yandan çocukların “şimdi ve burada” yaklaşımı yerine “gelecekteki yetişkinler” olarak algılanması, çocuklara pasif roller tanımlayan bir literatürün gelişmesine neden olmuştur (James & Prout, 2003). Bu yaklaşıma kaygıyla yaklaşan çocuk araştırmacıları (sosyoloji, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimi, gelişim psikolojisi vb.) çocukluğa yönelik yeni yaklaşımların tartışılmasına neden olmuştur. Bu yeni yaklaşımların en temel özelliği çocuğun kendi yaşamında özne olarak görülmesi ve çocuğun öznel deneyimlerine odaklanmasıdır. Sosyal yapılandırmacı yaklaşım çocukları ailesinden ve toplumdan ayrı sosyal kişiler olarak görmüş, çocukların yaşadıkları deneyimleri ve sosyal gerçekliklerini kendi “sesleriyle” (başkalarının çocuklar adına konuşmaması) yansıtılabilmelerine imkan sağlamıştır (Graham, 2011, s. 1535). Modern çocukluk paradigmasına getirilen eleştirilerde, çocukların da toplumlarını anlamlandırabilen ve etkileyebilen sosyal varlıklar olarak tanımlanması, geleneksel çocukluk söylemine bir meydan okuma olarak görülmektedir (Matthews, 2007, s. 324). Bu yeni yaklaşımlar sayesinde

çocukların yaşamlarını hakkında görüşlerinin alınması ve katılımlarının desteklenmesinin önemi pekiştirilmiştir. Modern çocukluk paradigması ve devamında üretilen tartışmalar, çocuğun iyi olma hali kavramsallaşmasına katkıda bulunmuştur.

2.2.4. Yapabilirlik Yaklaşımı

Çocuğun iyi olma hali göstergeler belirlenme çalışmalarında çocuğun yaşam standartlarının aileden ayrı olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada çocuğun iyi olma hali göstergeler hareketinin Amartya Sen'in öncüsü olduğu (1997) yapabilirlik yaklaşımından esinlendiği söylenebilir. Sen'in (1997, s. 200) yapabilirlik yaklaşımı bir kişinin sahip olduğu kaynaklardan ve araçlardan ziyade kullanabildiği kaynaklar ve araçlar üzerinden ölçümlerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuğun iyi olma hali göstergeleri oluşturulurken de ailenin imkân ve kaynakların tek başına bir ölçüt almak yerine bu imkân ve kaynaklardan çocukların ne oranda faydalanabildiğine odaklanmak daha gerçekçi bir değerlendirme imkanı sağlamaktadır.

1.3. Çocuğun İyi Olma Hali Göstergelerindeki Değişimler

Ben-Arieh (2010a, ss. 4–5) son yıllarda hızla gelişme gösteren çocuk göstergelerindeki değişimi 9 başlıkta ele almaktadır.

1. İlk dönem göstergeler çocuğun yaşamının devamına odaklanmaktayken son dönem göstergeler çocuğun iyi olma haline odaklanmaktadır. Uzun bir dönem çocukların hayatını tehdit eden (bebek ölümleri, aşılar, çocukluk çağı hastalıklar vb.) unsurlar göstergelerin odağını oluşturmuştur. Daha sonra çocukların yaşam kalitesini ve gelişimini arttıracak göstergelere yönelik bir değişim söz konusu olmuştur.
2. İlk dönem göstergeler olumsuz yaşam olaylarına (yoksulluk, ihmal, istismar vb.) odaklanırken yeni göstergeler olumlu yaşam olaylarına da odaklanmaktadır. Çocuğun fiziksel ve sosyal gelişiminde bir sorun olmaması her zaman uygun gelişimin göstergesi olarak yeterli değildir (Moore, Lippman, & Brown, 2004, ss. 125–145). Çocuğun hayatındaki risk faktörlerine göre uygun tedbirin alınması ve yaşam kalitesini ve memnuniyetini arttıracak göstergelerin ele alınması gerekmektedir (Ben-Arieh, 2005a, s. 586).
3. Yeni göstergeler çocuk haklarını temele almakla birlikte ötesini de tartışmaktadır. Şüphesiz ki çocuğun iyi olma hali göstergeler çalışmalarında çocuk hakları hareketinin önemli katkıları olmuştur. Çocuk hakları bildirgesi ya da

çocuk haklarına dair diğer hukuki ve uluslararası metinler hakların izlenmesi ve asgari standartların korunmasını amaçlamaktadır. Çocuğun iyi olma göstergeleri ise arzu edilene odaklanır, soyut ve düşündürücü göstergeler iken, çocuk hakları ise asgari düzeyde olup somut ve net göstergelerdir.

4. İlk göstergeler çocukların gelecek yıllardaki başarı ve refahına vurguda bulurken, son göstergeler çocukların mevcut iyi olma haline de odaklanmaktadır. Çocuğun gelecekte başarılı ve mutlu bir hayata sahip olması yadsınamaz ancak çocuğun iyi olma hali göstergeleri şimdiki mutluluğunu göz ardı etmemeyi önermektedir.
5. İlk göstergeler geleneksel meslek kalıpları içinde çocuğun iyi olma halini belirlerken son göstergeler mesleklerin kesişim noktasından ve yeni alanlar üzerinden belirlemektedir. Yeni dönem göstergeler çocuğun iyi olma hali, eğitim, kurum bakımı, sağlık gibi geleneksel kalıpların yanında çocuğun katılımı, yaşam becerileri gibi yeni alanlara dair göstergeler gerektirmektedir.
6. İlk göstergeler yetişkinlerin bakış açısına dayanırken yeni göstergeler çocuğun bakış açısına odaklanır. Çocuklar neye sahiptir, çocukların neye ihtiyacı var, çocuklar kendi durumları hakkında neler düşünüyor ve neye katkıda bulunmak istiyor gibi sorularla çocukların kendilerine ilişkin duygu ve düşünceleri alınmaktadır.
7. İlk göstergeler ulusal coğrafi birimlerle ölçülürken yeni göstergeler yerel coğrafi birimlerle ölçülmektedir. Son dönemde çocuğun iyi olma haline ilişkin sadece ulusal hükümetlere değil yerel ve bölgesel yönetimlerin de sorumluluklarının olduğu vurgulanmıştır.
8. Son yıllarda çocukların iyi olma haline ilişkin çeşitli birleşik endeksler geliştirme çalışmaları yapılmaktadır.
9. Son yıllarda yapılan çalışmalar politikaya uygunluklarına göre yönlendirilmektedir.

Ben-Arieh (2010a) tarafından derlenen çocuğun iyi olma hali göstergelerindeki değişimlerden anlaşılacağı üzere son dönem çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmaları daha çocuk merkezli, çocuğun sadece yaşamını devam etmesine değil çocuğun haklarına erişmesine ve yaşam kalitesinin artırılmasına, çocuğun “şu anki” iyi olma haline ve politika merkezli olmasına yönelik bir yaklaşım benimsemiştir.

Son olarak yakın zamanda tartışılmaya başlanan öznel iyi olma göstergelerine (subjective well-being indicators) değinmek yerinde olacaktır. Öznel iyi olma göstergelerinin yakın dönemde tartışılmaya başlandığı görülmektedir (Bradshaw, Keung, Rees, & Goswami, 2011; Casas, 2011). Öznel iyi olma kavramı insanların hem genel hem de belli yaşam alanlarını (aile, arkadaş, boş zaman vb.) nasıl değerlendirdiklerini ifade etmektedir (Ben-Arieh vd., 2014). Öznel iyi oluş kavramı üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmışsa da henüz bu çalışmaların çocuğun iyi olma hali gösterge alanlarında yeteri kadar temsil edildiğini söylemek iddialı olacaktır (Casas, 2019). Ancak yeni gösterge çalışmalarında gösterge alanlarına öznel iyi olma halinin dahil edildiği örnekler mevcuttur (bkz. Bradshaw vd., 2006; Uyan- Semerci vd., 2012). Çocukların katılımlarının artırılmasına gösterilen ilgiye paralel olarak, çocukların bakış açının da göstergelere girmesini sağlamıştır. Öznel iyi olma göstergeleri çocuklarla ilgili araştırmalarda çocuğun kendi yaşamının öznesi olarak kabul edilmesi ve yaşam koşullarını nasıl değerlendirdiğiyle ilgilidir. Öznel iyi olma halini kapsayan göstergelerin geliştirilmesinde değinilmesi gereken önemli kavramlardan biri de yaşam kalitesidir. Hümanistik paradigmanın bir kavramı olan “yaşam kalitesi” kavramı kişinin hayatında sadece olumsuz durumların olmaması değil, iyi ve güzel olan, gelişimi ve ilerlemeyi (iyi çocukluk yaşantıları, destekleyici ebeveyn tutumları, oyun ve kaliteli zaman geçirme vb.) destekleyen unsurların da varlığını içermektedir (Cummins, 2003). Bu yönüyle yaşam kalitesi kavramı önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Yaşam kalitesi kavramının yaygınlaşmasıyla beraber çocukların yaşam kalitesini tehdit edecek durumlara yönelik önlemlerin alınması gerekliliği de kabul edilmiştir. Bu yeni yaklaşımlar çocukların yaşamlarına dair öznel görüşlerine gösterilen önemin artmasını da sağlamıştır (Campbell, Philip E., & Rodgers, 1976)

2. ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ GÖSTERGE ALANLARI

Çocuğun iyi olma hali göstergelerinde literatürde bir birliğin olduğunu söylemek mümkün değildir. Çocukların iyi olma halinin nasıl kavramsallaştırılacağı ve nasıl ölçüleceği konusunda pek çok farklı fikirler söz konusudur (Bradshaw, Hoelscher, & Richardson, 2006, s. 1). Çocukların iyi olma hali göstergeleri konusunda çocukların yaşamlarının ve ilişkilerinin karmaşıklığı nedeniyle çok boyutlu ve farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Çocuğun iyi olma hali göstergelerinin oluşturulmasında temelde nesnel (genel geçer) ve öznel (subjektif) iki tür ölçümün olduğu söylenebilir. Nesnel yaklaşımda belirli

kriterlere odaklanılırken öznel yaklaşımda çocuğun kendi yaşam koşulları hakkındaki görüşleri ve deneyimleri odağa alınmaktadır (Casas, 2011). Nesnel ölçümlere örnek olarak hane gelir düzeyi, kardeş sayısı, anne baba ile yaşama durumu gösterilebilir. Çocuğun ebeveynleriyle, kardeşleriyle, arkadaşlarıyla, okulla ilişkilerini ve hane gelirini nasıl deneyimlediği ve değerlendirdiği ise öznel iyi olma ölçümlerine örnek gösterilebilir.

Bu genel girişten sonra makaleye çocuğun iyi olma hali göstergeleri ve alanlarına örnekler verilerek devam edilmiştir. Çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarında 1975'ten beri kullanılan ve her yıl güncellenen Çocuk İyi Olma Hali Endeksi (CWI) öncü göstergelerden biridir. Bu endekste toplam 28 gösterge 7 bileşen bulunmaktadır. 7 temel bileşen şunlardır: 1. Maddi durum, 2. Sağlık, 3. Güvenlik/davranışsal kaygılar, 4. Üretken aktiviteler (eğitimsel kazanımlar), 5. Toplumsal katılım, 6. Sosyal ilişkiler (aile ve akran), 7. Duygusal ve manevi iyi olma hali (Land, 2004, bkz, <http://www.soc.duke.edu/~cwi/>).

“Çocukların İyi Olma Halinin İzlenmesi ve Ölçülmesi için Çok Uluslu Proje”de (Ben-Arieh vd., 2001; aktaran Bradshaw, 2006) çocuğun iyi olma halinin kavramsallaştırılması ve göstergelerin belirlenmesi için multidisipliner bir çalışma yürütülmüştür. Projede gösterge olarak 5 alan önerilmiştir. Bunlar;

- Güvenlik ve fiziksel durum,
- Kişisel yaşam, sivil yaşam,
- Çocukların ekonomik kaynakları ve katkıları,
- Çocukların aktiviteleri

Bradshaw ve Mayhew'in (2005) Save The Children adına hazırladıkları “Birleşik Krallıkta Çocuğun İyi Olma Hali” raporunda (2002 yılında Bradshaw tarafından hazırlanmış raporun güncellenmiş hali) 12 alanda 60 gösterge bulunmaktadır. Bu göstergeler üzerinden 3 yılda bir tekrarlanarak yapılan araştırmalarla Birleşik Krallık'taki çocukların iyi olma hallerinin hakkında net bir fotoğraf elde etmek amaçlanmıştır. Bu rapora göre çocuğun iyi olma hali şu temel alanlar üzerinden araştırılmıştır: 1. Çocuk demografisi, 2. Çocuk yoksulluğu ve yoksunluğu, 3. Çocuk sağlığı, 4. Çocukların yaşam tarzları, 5. Ruh sağlığı ve iyi olma, 6. Çocukların zaman kullanımı ve mekanları, 7. Çocuklara yönelik kötü muamele, 8. Bakım ve bakımdan ayrılma, 9. Çocuk bakımı, 10. Suç ve yasadışı uyuşturucu kullanımı, 11. Eğitim, 12. Konut ve komşuluk.

Bradshaw vd. (2006) tarafından Avrupa Birliği ülkeleri için hazırlanan çocuğun iyi olma hali göstergeleri için 6 alan belirlenmiştir. Altı alanın altında 18 alt boyut bulunmaktadır. Alanlar çocukların kendi bakış açlarına göre ve yetişkinlerin çocukların iyi olma haline dair sorumluluklarına dayandırılarak belirlenmiştir. Bradshaw vd. tarafından belirlenen 6 alan şu şekildedir; 1. Maddi iyi olma hali, 2. Sağlık ve güvenlik, 3.Eğitim, 4. Akran ve aile ilişkileri, 5. Öznel iyi olma ve 6. Davranış ve risk. Tablo 1 'de Bradshaw ve arkadaşları (2006) tarafından hazırlanmış gösterge alanlarının ve alt boyutlarının detayları paylaşılmıştır.

Tablo 1. Bradshaw ve ark. (Avrupa Birliği, 2006*) Tarafından Hazırlanmış Göstergeler

Alan	Alt Boyut	Gösterge
Maddi İyi Olma	Göreceli çocuk gelir yoksulluğu	<ul style="list-style-type: none"> Ortanca gelirin %50'sinin altındaki hanelerde yaşayan çocuk oranı
	Yoksunluk	<ul style="list-style-type: none"> Düşük aile refahı Eğitim materyallerinin yoksunluğu Kültürel yoksunluk
	Ebeveyn işsizliği	<ul style="list-style-type: none"> İşsiz bireylerin bulunduğu hanelerde yaşayan çocuk oranı
Sağlık ve Güvence	Doğumda sağlık	<ul style="list-style-type: none"> Bebek ölümleri Düşük doğum kilosu
	Aşılama	<ul style="list-style-type: none"> Kızamık DPT3 Pol3
	Çocuk ölümleri	<ul style="list-style-type: none"> Kaza ve kaza dışı çocuk ölümleri
Eğitim	Eğitim başarısı	<ul style="list-style-type: none"> Okuma okuryazarlığı Matematik okuryazarlığı Bilim okuryazarlığı
	Eğitimde katılım	<ul style="list-style-type: none"> Tam ve yarı zamanlı öğrenciler (15-19 yaş)
	Eğitimden beklentiler	<ul style="list-style-type: none"> Hem eğitimde hem de istihdamda olmayan genç oranı Düşük vasıflı işlere talip olan genç oranı
İlişkiler	Aile yapısı	<ul style="list-style-type: none"> Tek ebeveynli ailedeki çocuk oranı Üvey çocuk oranı
	Aile ilişkileri	<ul style="list-style-type: none"> Birlikte yemek yeme sıklığı Ebeveynlerle konuşarak vakit geçirme
	Akran ilişkileri	<ul style="list-style-type: none"> Akranlarını yardımsever ve kibar bulan çocuk oranı
Öznel İyi Olma Hali	Sağlık	<ul style="list-style-type: none"> Çocuğun sağlık durumu tanımlaması
	Kişisel iyi olma hali	<ul style="list-style-type: none"> Yaşamından memnun olma oranı Kendini dışlanmış hissedenerlerin oranı Kendini garip, yersiz hissedenerlerin oranı Kendini yalnız hissedenerlerin oranı

	Eğitimde iyi olma hali	<ul style="list-style-type: none"> Okulda kendini iyi hissedenlerin oranı
Davranışlar ve Yaşam Tarzı	Riskli davranışlar	<ul style="list-style-type: none"> Sigara kullanımı Alkol bağımlılığı Esrar kullanımı Gençlerde gebelik oranı 15 yaş ve altında cinsel deneyim Cinsel ilişkide prezervatif kullanımı
	Şiddet deneyimi	<ul style="list-style-type: none"> Kavgaya karışmak Zorbalığa maruz kalmak
	Sağlıklı davranışlar	<ul style="list-style-type: none"> Her gün meyve yeme Her gün kahvaltı yapma Fiziksel aktivite yapma Aşırı kilo

*Bradshaw, J., Hoelscher, P., Richardson D. (Avrupa Birliği, 2006). 'An Index of Child Well Being in the European Union, Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practice in a Multi-Cultural Perspective, Ben Arie, A., Fronas, I. (der.), Social Indicators Research Series 36: s. 325-371.

Bradshaw vd. (Avrupa Birliği, 2006) göstergeleri çocukların görüşleri ve ulusal veriler dikkate alınarak hazırlandığı görülmektedir. Ayrıca öznel iyi olma halinin de göstergelere dahil edilmiş olması önemli yeniliklerden biridir.

Avrupa Komisyonu (2008) tarafından hazırlanan çocuğun iyi olma hali gösterge alanları ve bu alanların alt boyutları aşağıda detaylarıyla verilmiştir.

<ul style="list-style-type: none"> - Ekonomik güvence ve maddi durum alanı altında; "görelî gelir yoksulluğu; ebeveynlerin işgücü piyasasındaki durumu; çocuk bakımı ve karşılanabilirliği ve diğer nakdi olmayan yardımların etkisi; çocuklara özgü yoksunluk kalemleri (yeterli sıklıkta kaliteli proteinler, yeni kıyafetler, evde kitaplar ve oyunlar, evden uzakta bir haftalık tatil, kendine ait boş zaman araçları (bisiklet vb.) dahil olmak üzere maddi yoksunluk ölçümleri; temel dayanıklı tüketim malların eksikliği; vb." - Konut alanı altında; "aşırı kalabalık hane; ders çalışmak için sessiz alan; yeterli ışık olmaması; yeterli ısıtma tesislerinin olmaması; konutun nem alması, sızıntılı olması. - Yerel çevre alanında; hava kirliliğine maruz kalma; bölgedeki şiddet ve suç; yerel okul, toplu taşıma araçlarına erişim; rekreasyon ve spor tesisleri; yeşil alan eksikliği, birden fazla dezavantaja sahip mahalleler vb. - Sağlık alanının altındaki alt boyutlar; bebek ölümleri, düşük doğum oranları, Vücut Kitle Endeksi (BMI), düzenli aktivite, aşılama oranları; doğum öncesi bakım, çocuk yaralanmaları; intihar oranları, çocuklar için sağlık hizmetlerine erişim, her gün kahvaltı; düzenli ve yeterli kalitede protein alımı; çocuklar arasında intihar veya depresyon vakaları vb. - Eğitim alanındaki alt boyutlar; erken yaşta okullaşma, PISA okul performansı göstergeleri, eğitim başarısı, öğrenci/öğretmen oranları, internet erişimi ve okul öncesi/sonrası erişilebilir çocuk bakımı. - Sosyal katılım ve aile ortamı alanındaki alt boyutlar; çocukların ağırları, aileleri ve arkadaşlarıyla temasları, çocuğun gelişimi için gerekli olan faaliyetlere katılım: örneğin okul veya boş zaman faaliyetleri (fiziksel, sanatsal veya kültürel), evde arkadaşlarla tanışma veya arkadaş davet etme fırsatları, aile parçalanma
--

deneyimleri, evde refah, okulda refah, okulda zorbalık deneyimi, insanlara güven vb.

- **Riske maruz kalma ve riskli davranışlar alanında görülen alt boyutlar;** çocukların risklere maruz kalması (şiddet, çocuklara karşı suç) veya çocukların riskli davranışları (okuldan kaçma, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, sigara içme, ergen hamilelikleri, vb.)

Avrupa Komisyonu (2008): EC, Report on Child Poverty and Child Well-Being in the European Union.

Çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarına örnek gösterilecek bir başka çalışma da 2009 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından hazırlanmıştır. OECD'ye üye olan ülkeler için ÇHS maddeleri esas alınarak hazırlanmış olan gösterge setinde maddi iyi olma, konut ve çevresel koşulları, eğitim, sağlık ve güvenlik ve riskli davranış alanları ve bu alanlara dair alt boyutlar şu şekilde belirlenmiştir.

- **Maddi iyi olma** alanında ortalama hane geliri, yoksul hanelerde yaşayan çocuk oranı ve eğitimde kullanılan materyallere sahip olma (ders çalışacak sessiz yer, hesap makinesi, sözlük, bilgisayar, eğitimsel yazılım, internet, okul kitapları ve defter) alt boyutları ele alınmıştır.

- **Konut ve çevresel koşullar** alanında konutun çocuk için kaliteli olması kalabalık olma durumuyla ölçülmektedir. Evde yaşayan kişi sayısının oda sayısından fazla olması kalabalık olarak değerlendirilmiştir. Bu hesaba göre çocuğa ait oda olması da göstergelerden birini oluşturmaktadır. Çevresel koşullar ise konutun gürültülü ve kirli mahallede olmasıyla ölçülmektedir.

- **Eğitim** alanında eğitimin başarısı ülkelerin PISA puanlarıyla (okuma e fen alanlarında) ölçülmektedir. Eğitim alanında ayrıca zorunlu eğitim sonrasında eğitimde ve istihdamda dahil olmayan gençlerin (15-19 yaş) oranları dikkate alınmıştır.

- **Sağlık ve güvenlik** alanında çocukların gelişim dönemlerine göre bebeklikte, bebek ölümleri, düşük doğum kilosu, ortalama emzirme süresi; erken çocuklukta aşılama oranları; geç çocuklukta haftalık periyotta fiziksel aktivite (11-15 yaş) ve bunların dışında çocuk ölümleri (intihar ve diğer nedenler) gösterge olarak belirlenmiştir.

- **Riskli davranışlar** alanında çocuğun sağlığını olumsuz etkileyecek riskler gösterge olarak önerilmiştir. Şu riskler ele alınmıştır; sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı, şiddet davranışı ve kız çocuklarının (15-19 yaş) gebelik oranları.

OECD, 2009: OECD, (2009). Doing Better for Children, OECD Publications.

Avrupa Birliği ülkeleri içinde ülkeden ülkeye bazı göstergelerde farklılıklar olabildiğini hatırlamak gerekir. Gösterge alanının alt boyutlarında ele alınan verilerin çoğunluğu kamu kaynaklarına (bebek ölüm oranları, işsizlik oranları vb.) ve çocukların beyanlarına (akranlarıyla zaman geçirme, boş zaman aktiviteleri, riskli durumlara maruz kalma ve riskli davranışlar sergileme vb.) dayanmaktadır. Çocukların öznel görüşlerine neredeyse hiç yer verilmemiştir.

Çocuğun iyi olma hali göstergelerinin Türkiye için tanımlama çalışmasını Uyan-Semerci vd. (2012) yapmıştır. Bu çalışmayla ulusal çapta geçerli olabilecek çocuğun iyi olma halinin izlenmesi ve değerlendirilmesi için gerekli kriterleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışmadaki göstergeler daha önceki çalışmalardan esinlenmiş olsa da Türkiye toplumuna özgülenmiş ve önceki çalışmalardan daha fazla detaylı göstergelere dayanmaktadır. Araştırmada karma desen kullanılmış ve çocukların görüşleri hem nicel hem de nitel olarak ele alınmıştır. Gösterge çalışmasında çocuğun yapabilirliğini de ölçmeye yönelik detaylara da ayrıca yer verildiği görülmektedir. Araştırmada katılımcı olarak çocuk ekosisteminde bulunan ebeveyn ve öğretmenlerle de odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Araştırma formunda bazı dezavantajlı çocuklara özgü gösterge önerileri de bulunmaktadır (Uyan- Semerci, 2012).

Uyan-Semerci ve arkadaşları (2012) toplamda sekiz alanda göstergeler önerilmiştir. Bu alanlar şunlardır; maddi iyi olma hali, sağlık, eğitim, katılım, barınma ve çevre, risk ve güvenlik, ilişkiler ve öznel iyi olma hali.

Tablo 2. Türkiye'deki Çocukların iyi olma Haline Yönelik Göstergeler*

Alan	Alt Boyut	Gösterge
Maddi Durum	Maddi yoksulluk	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğun sahip olduğu imkanlar (çalışma masası, mont, kendine ait yatak, dolap, kitaplık, bilgisayar, internet, haftada 3 kez et/balık) • Düzenli harçlık
	Maddi durum algısı (Ebeveyn)	<ul style="list-style-type: none"> • Gelir ihtiyaç oranı algısı • Temel ihtiyaçları karşılayamama (Isınma, yiyecek, barınma, eğitim masrafları) • Maddi Zorluk Algısı (0-5 endeks) (çocuk) o kirayı ödemede zorlanma <ul style="list-style-type: none"> ▪ İşsizlik riski, ▪ Okul masraflarını karşılamada zorlanma, ▪ Borç ödemede zorlanma.
	Güvence	<ul style="list-style-type: none"> • Düzenli iş olan aile (%) • Sosyal güvencesi olan aile (%) • Sağlık güvencesi olan aile (%)
Sağlık	Sağlık durumu	<ul style="list-style-type: none"> • Kronik hastalık / ağır hastalık geçirmek
	Sağlık alışkanlıkları	<ul style="list-style-type: none"> • Yeterli beslenme (kahvaltı, süt/yoğurt tüketimi, haftada 3 kez et/balık yeme) • Temizlik alışkanlıkları (diş fırçalama, yıkanma)
	Çocuk ölümleri	<ul style="list-style-type: none"> • Erken dönem sağlık riskleri (gebelik sağlık takibi, hastane dışı doğum, bebek sağlık muayenesi, tamamlanan aşılama, emzirme)
Eğitim	Eğitime katılım	<ul style="list-style-type: none"> • Kayıt (okula kayıtlı çocuk yüzdesi, 15 yaş üstü okula kayıtlı çocuk yüzdesi,

		okula düzenli devam, okul terk eden çocuk yüzdesi)
	Eğitime aile desteği	<ul style="list-style-type: none"> Eğitimin niteliği (Rehberlik hizmeti, Sağlık hizmeti, Okulun ısınması, temiz tuvalet, temiz kantin/yemek, spor alanı, kütüphane, bilgisayar/internet erişimi, etkinlik odaları, boş geçen ders). Eğitimin Başarısı (Sınıf tekrar yüzdesi, akademik başarı algısı)
Katılım	Toplumsal katılım (Endeks Skor 0-5)	<ul style="list-style-type: none"> Veli toplantısına katılım Çocukların eğitime devam etmelerine yönelik istek Çocuklara yüklenen ev içi iş yükü
Risk ve Güvenlik	Çocuk ölümleri	•
	Evde/İşte kaza çocuk işçiliği	<ul style="list-style-type: none"> Çalışan çocuk oranı, ev içi bakım yükü, ev temizleme, yemek yapma, kardeş bakma, bulaşık yıkama, aile içi parça başı iş yapma
	Çalışmanın olumsuz etkileri	<ul style="list-style-type: none"> Arkadaşlardan uzaklaşma, okula düzensiz gitme, okula gitme isteğinde azalma, kendinden büyük arkadaşlar edinmek, patron vd. kötü muamelede bulunması, gelecek kariyerinin kısıtlanması
	Kötü muamele	<ul style="list-style-type: none"> Dalga geçilme, zorbalık görme, öğretmenin kötü davranması
İlişkiler	Aile ile ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> Çocuğun ebeveynler tarafından denetlenmesi (eve kaçta geldiği, arkadaşları kim?) Aile ile temas (beraber yemek yemek, konuşmak, TV izlemek, aile ile yakınlık, babaya yakın hissetme, kardeşlere yakın hissetme) Ailesi ile iken kendisini nasıl hissettiği Aile yapısı
	Akranlarıyla ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> Sır paylaşma, okulda/mahallede arkadaşlarının olması, her gün sohbet etme, arkadaşlarıyla birlikte iken kendini nasıl hissettiği
	Okulda ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> Okulda olumlu ilişkiler (diğer kişiler tarafından sevilme, en az bir öğretmen ile olumlu ilişkiler, okulda arkadaşlarının olması (0-3) Okulda kötü muamele (dalga geçilme, zorbalık görme, öğretmen vd. çalışanların kötü davranması (0-3) Okulda kendini nasıl hissettiği (0-10 arası derecelendirme)
Öznel İyi Olma Hali		<ul style="list-style-type: none"> Kendisi ile ilgili düşünceleri (0-10 arası derecelendirme) Gelecek endişesi Kendisi ve ailesinin geleceği hakkında endişe Ailenin yeterli gelire sahip olması

		• Yoksulluk algısı
--	--	--------------------

* Uyan-Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Ekim-Akkan, B., Kılıç, Z., Ok, B., & Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun "İyi Olma Hali"ni Anlamak İstanbul Örneği*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye için gösterge belirleme çalışmasının ikinci ise Müderrisoğlu ve ark. tarafından (2013) tarafından yürütülmüştür. UNICEF Türkiye Ofisi Sosyal Politikalar Birimi'nin öncülüğünde T. C. Kalkınma Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu işbirliğinde yürütülen "Çocuk Refah Belgesi" projesinde Çocuğun İyi Olma Göstergeleri Çalışma Grubu kurulmuş ve proje kapsamında bu grubun Türkiye için çocuğun iyi olma hali göstergeler belirlemek amaçlanmıştır. Projede anket formu ve odak grup görüşmeleriyle veriler toplanmıştır. Araştırmancının katılımcıları farklı yaş grupları, sosyoekonomik geçmiş ve çevreye sahip çocuklardan oluşturulmuştur. Araştırmada araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan göstergeler çocuklardan alınan dönüşler aracılığıyla değerlendirilerek yeni gösterge alanlarına ihtiyaç duyulup duyulmadığı da ele alınmıştır. Bu çalışmadaki göstergelerin 2012 yılında Uyan-Semerci arkadaşlarının çalışmasıyla benzerlik gösterdiği için ayrıca detaylarını paylaşma gereği duyulmamıştır.

Tatlıcioğlu (2019) tarafından Türkiye'de Suriyeli çocukların iyi olma halini inceleyen bir doktora tezi çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada Uyan- Semerci vd. (2012) tarafından önerilen göstergeler rehber alınmış ancak Suriyeli çocukların dil, uyruk ve Türkiye'deki yasal statüleri nedeniyle ortaya çıkan farklılıklar dikkate alınarak göstergelerde bazı değişiklikler yapılmıştır.

Sonuç olarak yukarıda ele alınan çocuğun iyi olma hali gösterge alanları örneklerinden yola çıkarak gösterge alanlarında benzerlikler ve farklılıklar olduğu görülmektedir. Ancak göstergelerde hanenin maddi durumu, konut ve çevresel koşullar, riskler, eğitim olanakları, okul ortamındaki ilişkiler, sağlık alışkanlıkları, katılım olanakları ve sosyal güvence alanlarının ortak temalar olduğu görülmektedir. Son dönem gösterge çalışmalarında öznel değerlendirmelere daha fazla yer verme eğiliminin olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Çocukların hayatta kalmasını sağlamanın ötesine geçerek çocukların iyi olma halinin bütün alanlarını kapsayan yaklaşım son elli yıldır gelişmeye devam etmektedir. Çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmaları çocukların yaşam kalitelerini ortaya koymasını, kamu politikalarına yön vermesi ve uygulanan kamu politikalarının hedefine

ulaşıp ulaşmadığını göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. 1940'lı yıllarda hazırlanmaya başlanan "Çocuklarının Durumu" raporlarından bugüne çocuğun iyi olma halinde ciddi ilerlemeler kaydedilmişse de gelinen noktada ortaya konan göstergelerin hiçbirinin son nokta olmadığı, bu konuda gelişmelerin sürekli devam etmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Öte yandan ÇHS çocuk refahı açısından önemli bir eşiği temsil etmekteyse de hala dünya üzerinde azımsanmayacak sayıda çocuk ÇHS'de ifade edilen haklara erişimden çok uzak şartlarda yaşamına devam etmektedir.

Geliştirilen göstergelerle çocukların yaşam kalitesini, memnuniyetini ve sağlıklı bir gelişimin hangi şart ve imkanlarda mümkün olabileceğini belirlemek amaçlanmıştır. Yukarıda detayları paylaşılan göstergelerden de anlaşılacağı üzere, gösterge alanlarının seçilmesinde ÇHS maddelerinin birinci derecede etkili olduğu görülmektedir. Göstergelerde gözlem birimi olarak çocukların görüşlerinin alındığı (çocuğun yaşamı hakkında fikirlerinin alınması) ve çocuğu çevresiyle beraber ele alan bir yaklaşım söz konusudur (ekolojik yaklaşım). Çocukların öznel görüşlerinin araştırmalara dahil edilmesi, çocukların iyi olma halinin ölçülmesinde ve izlenmesinde değişimin hem bir önkoşulu hem de bir sonucu olmuştur. Bu sayede çocuklar kendi iyi olma hallerinin ölçülme ve izlenme süreçlerinde aktif aktörler haline gelmiştir (Ben-Arieh, 2005a). Bazı gösterge çalışmalarında çocukların görüşlerini daha iyi yansıtabilmek için nicel, nitel ve karma gibi farklı yöntemler kullanılmıştır. Gösterge çalışmalarında farklı yöntemlerin kullanılması çocukların daha iyi anlaşılmasına imkân sağlamaktadır.

Çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarında ekonomik durum, sağlık, eğitim, duygusal iyi olma, risk ve güvenlik, aile ve arkadaş ilişkileri, katılım ve öznel iyi olma hali ortak temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gösterge alanları kapsamlı görünmekle birlikte, göstergelere bakıldığında en fazla verinin çocukların ekonomik durumu, sağlık ve davranış sorunları ve eğitime ilişkin olduğu görülmektedir.

Son dönem göstergelerde politika merkezli çalışmalara da yer verildiği görülmektedir. Politika merkezleri taleplerin artması aynı zamanda çocuğun iyi olma hali gösterge çalışmalarına da ilginin artmasını sağlamaktadır (Ben-Arieh, 2010b). Göstergelerde dikkat çeken bir diğer konu ise ailenin sahip olduğu olanakların yanında çocukların sahip olduğu imkanlara da odaklanılmış olmasıdır (yapabilirlik yaklaşımı).

Son olarak göstergelerde hala terk edilmiş, aile içi şiddete maruz kalmış, etnik azınlıklara mensup, kurum bakımı altında olan ya da kurum bakımından ayrılan,

engelli, mülteci/sığınmacı/refakatsiz çocukların yaşam koşullarına yönelik yeterli oranda bir ilgilinin olmadığı görülmektedir. Yeni gösterge çalışmalarında ihmal edilen farklı dezavantajlı çocukların yaşam koşullarına ilişkin göstergelerin de dahil edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaş, E. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu-eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), s. 95-103.

Aries, P. (1962) *Centuries of childhood: A social history of family life*. çev. Baldwick, R.). New York: Random House.

Avrupa Komisyonu (2008): EC, Report on child poverty and child well-being in the European Union.

Ben-Arieh, A. (2005a). Where are the children? Children's role in measuring and monitoring their well-being. *Social Indicators Research*, 74, 573–596.

Ben-Arieh, A. (2005b). Where are the Children? Children's Role in Measuring and Monitoring Their Well-Being. *Social Indicators Research 2005 74:3*, 74, 573–596.

Ben-Arieh, A. (2010a). Developing Indicators for Child Well-Being in a Changing Context. İçinde *Child well-being: Understanding children's lives* (ss. 129–142).

Ben-Arieh, A. (2010b). From Child Welfare to Children Well-Being: The Child Indicators Perspective. İçinde B. S. Kamerman, S. Phipps, & A. Ben-Arieh (Ed.), *From Child Welfare to Child Well-Being: An International Perspective on Knowledge in Service to Policy Making*. London: Springer Science and Business Media B.V.

Ben-Arieh, A., Casas, F., Frønes, I., & Korbin, J. E. (2014). Multifaceted Concept of Child Well-Being. İçinde A. Ben-Arieh & J. E. Korbin (Ed.), *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (ss. 1–3258).

Ben-Arieh, A., Kaufman, N. H., Andrews, Arlene Bowers, George, R. M., Lee, B. J., & Aber, J. L. (2001). *Measuring and Monitoring Children's Well-Being*. London: Kluwer Academic Publishers.

- Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2006). Comparing Child Well-Being in OECD Countries: Concepts and Methods. İçinde *Innocenti Working Paper No. 2006-03*. Florence.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2007). An index of child well-being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80, 133–177.
- Bradshaw, J., Keung, A., Rees, G., & Goswami, H. (2011). Children's subjective well-being: International comparative perspectives. *Children and Youth Services Review*, 33, 548–556.
- Bradshaw, J., & Mayhew, E. T. (Ed.). (2005). *Well-being of Children in the UK* (Second). London: Save The Children.
- Brim, O. G., & Zill, N. (1975). *Childhood social indicators*. Newsletter. Society for Research in Child Development.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental processes. İçinde W. Damon & R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (ss. 993–1028). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Campbell, A., & Converse, P. E. (Ed.). (1972). *The human meaning of social change*. New York: Russell Sage Foundation.
- Campbell, A., Philip E., C., & Rodgers, W. L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. Nueva York: Russell Sage.
- Casas, F. (2011). Subjective social indicators and child and adolescent well-being. *Child Indicators Research*, 4, 555–575.
- Casas, F. (2019). Introduction to the Special Section on Children's Subjective Well-Being. *Child Development*, 90, 333–343.
- Cummins, R. A. (2003). Normative life satisfaction: Measurement issues and a homeostatic model. *Social Indicators Research*, 64, 225–256.
- Graham, M. (2011). Changing Paradigms and Conditions of Childhood: Implications for the Social Professions and Social Work. *Source: The British Journal of Social Work*, 41, 1532–1547.
- James, A., & Prout, A. (2003). Constructing and Reconstructing Childhood:

- Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, 1–257.
- Land, K. C., Lamb, V. L., & Mustillo, S. K. (2001). Child and Youth Well-Being in the United States, 1975–1998: Some Findings from a New Index. *Social Indicators Research 2001* 56:3, 56, 241–318.
- Lippman, L. (2005). Indicators and Indices of Child Well-being : A Brief History by. Tarihinde adresinden erişildi Kids Count website: www.aecf.org/upload/publicationfiles/da3622h1258.pdf
- Matthews, S. H. (2007). A Window on the ‘New’ Sociology of Childhood. *Sociology Compass*, 1, 322–334.
- Moore, K. A., Lippman, L., & Brown, B. (2004). Indicators of Child Well-Being: The Promise for Positive Youth Development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 125–145.
- Pollard, E. L., & Lee, P. D. (2002). *Child well-being: a systematic review of the literature*. 59–78.
- Postman, N. (1994). *The Disappearance of Childhood* (first). Vintage.
- Sen, A. (1997). *On economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Sheldon, E. B., & Moore, W. E. (1968). *Indicators of social change: concepts and measurements* (E. B. Sheldon & W. E. Moore, Ed.). New York: Russell Sage Foundation.
- Tatlıcioğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma halinin incelenmesi:Altındağ Örneği*. Hacettepe Üniversitesi.
- Uyan-Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Ekim-Akkan, B., Kılıç, Z., Ok, B., & Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun “İyi Olma Hali”ni Anlamak İstanbul Örneği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zill, N., Sigal, H., & Brim, O. G. (1983). Development of childhood social indicators. İçinde E. F. Zigler, S. L. Kagan, & E. Klugman (Ed.), *Children, Families, and Government: Perspectives on American Social Policy* (ss. 188–222). New York: Cambridge University Press.